

**ΟΜΙΛΙΑ
ΤΟΥ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ
ΚΩΣΤΑ ΣΗΜΙΤΗ**

**ΣΤΗΝ ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ
ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ 100 ΧΡΟΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ
ΤΟΥ ΧΑΡΙΛΑΟΥ ΤΡΙΚΟΥΠΗ**

ΑΘΗΝΑ, 25 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1996

Ειπώθηκε για τον Χαρίλαο Τρικούπη ότι είναι ο πρώτος ή ένας από τους πρώτους μεγάλους Έλληνες πολιτικούς-εκσυγχρονιστές και μ' αυτό το εύσημο κατέχει μια σπουδαία θέση στην ιστορική συνείδηση των Ελλήνων.

Ο Χαρίλαος Τρικούπης προσέφερε πράγματι μια νέα σύλληψη για τη θέση της Ελλάδας στην περιοχή της και στον κόσμο και ακολούθως μια νέα πρόταση για την εθνική και κοινωνική οργάνωση των Ελλήνων στο εσωτερικό της χώρας που θα τους επέτρεπε να ανταποκριθούν στις ανάγκες μιας Ελλάδας που καλείτο να σταθεί ως ισότιμο μέλος στη διεθνή κοινότητα των αναπτυσσόμενων χωρών.

Στην Ελλάδα κυριαρχούσε τον 19^ο αιώνα, και σε κάποιο βαθμό επιβιώνει ως σήμερα, ένα πνεύμα «κοινοτισμού». Τα κοινά γίνονται αντιληπτά ως προέκταση του ιδιωτικού. Το δημόσιο οφείλει να υπηρετεί δουλικά το ιδιωτικό και μάλιστα στις πιο ιδιοτελείς απαιτήσεις του. Αυτή η «κοινοτική» κουλτούρα και παράδοση, συσπείρωνε την κρατική γραφειοκρατία και τα τοπικά πολιτικά δίκτυα των πελατειακών σχέσεων και συγκροτούσε μια επιβαρυντική υποθήκη στη συγκρότηση της κοινωνίας των πολιτών. Έτσι, έτεινε να συγκροτηθεί μια ανίερη συμμαχία καθυστέρησης και αργόσυρτων βηματισμών, με τους οποίους ήταν αδύνατο να αντιμετωπισθούν, στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, οι νέες κοινωνικές ανάγκες της χώρας μας.

Μέσα σε λίγες δεκαετίες η Ελλάδα εκαλείτο να λύσει τρία γιγαντιαία προβλήματα:

- α) Το εθνικό πρόβλημα των Ελλήνων.
- β) Την οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας.

- γ) Την ένταξη της μικρής και αναιμικής ελληνικής οικονομίας στο παγκόσμιο σύστημα της αγοράς και της κατανομής της εργασίας.

Το έργο ήταν τιτάνιο. Στο ελεύθερο ελληνικό κράτος είχαν περιληφθεί μερικές μόνον εκατοντάδες χιλιάδες Ελλήνων ενώ έξω απ' αυτό είχαν παραμείνει διάσπαρτα μερικά εκατομμύρια. Ο Εθνικός Αγώνας που είχε διεξαχθεί στο όνομα του ελληνισμού και του χριστιανισμού απέναντι στον οθωμανισμό και στο Ισλάμ, είχε επιτύχει σε μια μικρή γωνιά της κλασικής γης. Τα υπόλοιπα τμήματα του ελληνικού και χριστιανικού κόσμου παρέμεναν οραματικά στοιχεία του εθνικού σχεδίου.

Η Ελλάδα λοιπόν εκαλείτο να αναπτυχθεί οικονομικά όχι μόνον για να αποδώσει στους κατοίκους της τους καρπούς της εργασίας τους αλλά για να φέρει εις πέρας ένα έξω-οικονομικό έργο - εκείνο της εθνικής ολοκλήρωσης, χωρίς το οποίο η ίδια η κοινωνία αισθανόταν λειψή και ανολοκλήρωτη.

Και παρ' όλους αυτούς τους εξω-οικονομικούς περισπασμούς η ελληνική οικονομία έπρεπε να ενταχθεί στην παγκόσμια αγορά, να προμηθεύει και να προμηθεύεται αγαθά, να ανταγωνίζεται άλλους αλλού, και να υφίσταται τον ανταγωνισμό στον τόπο της, μ' ένα λόγο να ζήσει την καπιταλιστική περιπέτεια. Μια χώρα με χαμηλότατο επίπεδο κεφαλαιϊκής συσσώρευσης, με ανύπαρκτο τεχνικό εξοπλισμό, με ελάχιστα τεχνικά στελέχη, εκαλείτο αν όχι να ανταγωνιστεί, πάντως να συμπαραταχθεί στο χώρο των αναπτυγμένων οικονομιών ως ένας αξιοσέβαστος εταίρος που έπρεπε να ακολουθεί τα γιγαντιαία βήματα της παγκόσμιας οικονομίας.

Αυτών των προβληματισμών έγινε ευαίσθητος δέκτης ο Χαρίλαος Τρικούπης και ακολούθως οργανωτής και διαχειριστής μιας πολιτικής που χαρακτηριζόταν από πνευματική προετοιμασία και πληρότητα από επίμονη και συστηματική παρακολούθηση κατά την εφαρμογή της, πρωτόγνωρες κατακτήσεις για την ελληνική πολιτική ζωή του 19^{ου} αιώνα.

Στην Ελλάδα, για λόγους ιστορικούς και ειδικότερους λόγους οικονομικής και κοινωνικής σύνθεσης, το Κράτος ήταν οργανωτής του εθνικού Σχεδίου. Το Κράτος έπαιζε πρωταγωνιστικό ρόλο στην πολιτική σκηνή της χώρας. Ο Χαρίλαος Τρικούπης είναι ίσως ο πρώτος Έλληνας πολιτικός που συνειδητοποίησε τους κινδύνους και τις παρενέργειες αυτής της κατάστασης.

Το Κράτος δεν άφηνε τα αναγκαία περιθώρια, δεν επέτρεπε ή δεν επέβαλε στους πολίτες, να γίνουν αυτοδύναμοι κοινωνικοί και οικονομικοί συντελεστές, να αναλάβουν πρωτοβουλίες και ευθύνες που ήταν απαραίτητες για την εθνική κοινωνική και οικονομική αναγέννηση. Γι' αυτό πίστευε ο Χαρίλαος Τρικούπης έπρεπε να ενθαρρυνθεί η υπεύθυνη δράση των ιδιωτών-πολιτών κάτι που αποτέλεσε έναν από τους βασικούς άξονες της πολιτικής του. Δημιούργησε έτσι στο οικονομικό και κοινωνικό πεδίο τις προϋποθέσεις μιας νέας εποχής.

Αν το 1821 σηματοδοτεί την έναρξη της θεσμικής-κρατικής συγκρότησης του Νέου Ελληνισμού, η δεκαετία του 1870 σηματοδοτεί μια σειρά από βαθιές πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές.

Ο ρωσο-τουρκικός πόλεμος του 1877 και η επακόλουθη προσάρτηση της Θεσσαλίας και της Άρτας στην Ελλάδα ενίσχυσαν τις εθνικές προσδοκίες για σταδιακή ενσωμάτωση στον εθνικό κορμό και άλλων νέων εδαφών και, γενικότερα, συνέβαλαν στον να κρατηθεί ανοιχτό το

ζήτημα της περαιτέρω διάλυσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της δημιουργίας των νέων εθνικών κρατών-βαλκανικών κληρονόμων της.

Αυτή η διάχυση των προσδοκιών στο σύνολο της Βαλκανικής δημιούργησε μια νέα κατάσταση - πρωτόγνωρη για τον ελληνικό πολιτικό κόσμο. Η Ελλάδα δεν ήταν πλέον η αναμφισβήτητη βαλκανική κληρονόμος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι νέοι βαλκανικοί εθνικισμοί σε διαλεκτική σχέση με τον ελληνικό. Προϊόντα, δηλαδή, και μιμητές του και τώρα ανταγωνιστές, δημιουργούσαν ένα νέο περίπλοκο περιφερειακό πλαίσιο εντός του οποίου ήταν υποχρεωμένη να δράσει η ελληνική πολιτική.

Η εξέλιξη της Ανατολικής κρίσης σε βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ανέβασε το επίπεδο ανταγωνιστικότητας των εθνικών κινημάτων στη Νότια Βαλκανική και εντατικοποίησε τις ιδεολογικές ζυμώσεις για το μέλλον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της διαδοχής της, με αποτέλεσμα της αύξηση της επιχειρησιακής ικανότητας όλων των ενδιαφερομένων -Τούρκων, Ελλήνων, Σέρβων, Βουλγάρων, Ρουμάνων, Αλβανών- και φυσικά, την αύξηση του οικονομικού και κοινωνικού κόστους κάθε νέου εθνικού εγχειρήματος. Έτσι διαμορφώθηκε ένα νέο πνεύμα γύρω από την εντατικοποίηση της οικονομικής προσπάθειας, την ενίσχυση των εξοπλισμών και γενικότερα γύρω από την οικονομική και κοινωνική ανόρθωση η οποία θεωρήθηκε, δικαιολογημένα, ως αναγκαίος και αναντικατάστατος όρος για την πραγμάτωση των εθνικών σχεδίων του Ελληνισμού.

Σ' αυτές τις δυσμενέστατες συνθήκες μέσα στις οποίες όφειλε να κινηθεί η ελληνική πολιτική, εμφανίστηκε αυτή την εποχή, ένας από μηχανής θεός, που ήρθε συνεπίκουρος της ελληνικής οικονομικής προσπάθειας: Η διεθνής οικονομική ύφεση που από το 1871 έχει

αρχίσει να υπονομεύει τις ευρωπαϊκές οικονομίες και να κατευθύνει τα ευρωπαϊκά κεφάλαια προς την περιφέρεια και ιδιαίτερα προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία και τα ελληνικά κεφάλαια του εξωτερικού προς τη χώρα μας. Έτσι εμφανίστηκε ένα μαζικό φαινόμενο συγκέντρωσης ελληνικών κεφαλαίων και Ελλήνων κεφαλαιούχων της διασποράς στην Ελλάδα, όπου προσδοκούσαν να επενδύσουν τα κεφάλαια τους παραγωγικά για την εθνική οικονομία και αποδοτικά για τους ίδιους, και να ζήσουν μια αξιοπρεπή και ασφαλή ζωή σε συνθήκες ευρωπαϊκής νομιμότητας και πολιτισμού.

Αυτό το ανθρώπινο δυναμικό με το πολύτιμο για την Ελλάδα οικονομικό υπόβαθρο, το είχε επισημάνει εγκαίρως η ελληνική πολιτική ηγεσία και προσπαθούσε με κάθε τρόπο να το προσελκύσει. Δεν είναι τυχαία η ίδρυση το 1876 του Χρηματιστηρίου Αξιών στην Αθήνα πριν από την ανάληψη κυβερνητικών ευθυνών από τον Χαρίλαο Τρικούπη. Δείχνει ότι οι ελληνικές κυβερνήσεις ετοιμάζονταν για τη νέα φάση ανάπτυξης της οικονομίας και μεθοδικά προετοιμάζαν τους νέους θεσμούς που θα την υπηρετούσαν. Με τον Χαρίλαο Τρικούπη όμως, και παρά την διεθνή ύφεση και την μείωση των ελληνικών εξαγωγών, εξασφαλίστηκε επί χρόνια ολόκληρα μια συνεχής ροή ξένου συναλλάγματος εκ μέρους των ομογενών που ανακούφισε την ελληνική συναλλαγματική στενότητα και επέτρεψε αξιόλογες για την εποχή τους αναπτυξιακές πρωτοβουλίες. Η Ελλάδα κατέστη όχι μόνον χώρος υποδοχής αλλά και χώρος αναφοράς του παροικιακού κεφαλαίου και των ανθρώπων του, και αφετηρία προς νέες αναπτυσσόμενες μεσογειακές περιοχές όπως η Αίγυπτος.

Δεν είναι δικό μου έργο η απαρίθμηση και η αναλυτική εκτίμηση των καθέκαστα έργων, του μεγάλου Έλληνα πολιτικού του οποίου τιμούμε απόψε τη μνήμη.

Δεν μπορώ όμως να μην αναφερθώ στη σημασία μερικών από τις επιλογές του και στην ταυτόχρονη παρουσία παρενεργειών. Παρενέργειες οι οποίες υπονόμευσαν το ανορθωτικό του έργο, και το κατέστησαν βραχυχρόνια τουλάχιστον, αμφισβητήσιμο στα μάτια ικανής μερίδας του εκλογικού σώματος.

- Με το νέο δασμολόγιο, προστατευτικής λογικής, αυτός ο ακραιφνής φιλελεύθερος ενίσχυε μεν την εγχώρια βιομηχανία και ενθάρρυνε τις ομογενειακές επενδύσεις σε παραγωγικούς κλάδους της οικονομίας, δημιούργησε όμως παράλληλα μια δασμοβίωτη βιομηχανία η οποία επί δεκαετίες αποτέλεσε τον μεγάλο ασθενή της ελληνικής οικονομίας.
- Με την ένταξη της δραχμής στη Λατινική Νομισματική Ένωση, την ευθυγράμμιση της δηλαδή προς το Γαλλικό φράγκο, έκανε ανταγωνιστικότερες τις ελληνικές εξαγωγές αλλά προκάλεσε για αρκετά χρόνια έντονα πληθωριστικά φαινόμενα της τάξεως του 15% ετησίως, σε μια εποχή πολύ χαμηλών ρυθμών πληθωρισμού, με αποτέλεσμα τη μείωση του λαϊκού εισοδήματος και την αναστάτωση της αγοράς.
- Ενώ εύστοχα συνέλαβε το πρόβλημα των μεγάλων δημοσίων έργων, δεν κατάφερε να δαμάσει τα μεγάλα συμφέροντα και την κερδοσκοπία γύρω από αυτά με σοβαρές επιπτώσεις πάνω στην ίδια την εικόνα του ως πολιτικού. Έδωσε έμφαση στο εσωτερικό δίκτυο των σιδηροδρόμων, τους οποίους συνέλαβε ως αναπτυξιακό οικονομικό εργαλείο και ταυτόχρονα ως ενοποιητικό μηχανισμό της κατατμημένης σε ατελείυτες νησίδες εσωτερικής αγοράς, αλλά δεν μπόρεσε να δημιουργήσει τις απαραίτητες οικονομικές δράσεις που θα έδιναν νόημα στο μεγάλο αυτό αναπτυξιακό, έργο.

- Μέσω τη υψηλής φορολογίας των κατωτέρας και μεσαίας φοροδοτικής ικανότητας στρωμάτων, προέβαινε σε μια ιδιότυπη «κρατική συσσώρευση» του κεφαλαίου, με ιδιότυπες επίσης συνέπειες: ενώ ηθικά και πολιτικά μπορούσε να την δικαιολογήσει ως μια εθνική προσπάθεια για την χρηματοδότηση των απαραίτητων για την ανάπτυξη της χώρας δημοσίων έργων και τον εκσυγχρονισμό της διοίκησης και του στρατού, από οικονομικής απόψεως δεν μπόρεσε να εξασφαλίσει την ανταποδοτικότητα αυτών των έργων με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζονται και αυτά από τους ιστορικούς ως μια μεγάλη σειρά «συμβολικών» έργων που συνέβαλαν περισσότερο στην εθνική συγκρότηση παρά στην οικονομική ανόρθωση της χώρας.

Παρ' όλα αυτά το οικονομικό έργο του Χαρίλαου Τρικούπη αποδείχτηκε πολύτιμη παρακαταθήκη και προϋπόθεση για τις κατοπινές εθνικές εξορμήσεις και κοινωνικές αλλαγές. Το πολιτικό και θεσμικό του έργο αποτελεί επίσης, χωρίς καμία αμφιβολία τον ακρογωνιαίο λίθο πάνω στον οποίο θεμελιώθηκε η Ελλάδα των επιτυχιών της μετατραπεζικής περιόδου.

- Με την καθιέρωση της ευρείας εκλογικής περιφέρειας αντί της στενής, κατάφερε ένα ισχυρό πλήγμα στο παντοδύναμο πελατειακό σύστημα. Με άλλα νομοθετήματα μείωσε δραστικά τον αριθμό των βουλευτών και απαγόρευσε στους μονίμους αξιωματικούς να πολιτεύονται, καθιέρωσε την μονιμότητα και την αξιοκρατική πρόσληψη των υπαλλήλων του κράτους και προώθησε με συγκεκριμένα εξοπλιστικά προγράμματα την ενίσχυση και την αναβάθμιση του στρατού και του στόλου.

Δεν γνωρίζω αν η ιστορική έρευνα έχει χαρακτηρίσει οριστικά τον Χαρίλαο Τρικούπη. Αν ο χαρακτηρισμός οραματιστής στέκει δίπλα ή αντιπαλεύει τον χαρακτηρισμό ρεαλιστής, ίσως θα ήταν μια πράξη τιμής και ευγνωμοσύνης να αποκαλέσουμε τον Χαρίλαο Τρικούπη ως ένα ρεαλιστή πολιτικό με μεγάλα οράματα. Ρεαλιστές πολιτικοί με μεγάλα οράματα θα πρέπει να είμαστε και σήμερα αν θέλουμε μια Ελλάδα ισχυρή, η οποία να έχει φωνή, παρουσία και να παίζει ρόλο στις διεθνείς εξελίξεις. Η σημερινή μέρα μνήμης μας θυμίζει, ότι κερδίζουμε με ιδέες, δράση, όραμα για την Ελλάδα.